

Notitie themabijeenkomsten

Studentenwelzijn

1 Inleiding

Nederland heeft te maken met grote veranderingen: internationale veiligheid, klimaatverandering, de energietransitie, technologische innovaties, demografische- en sociaal-culturele veranderingen. Wat betekenen deze veranderingen voor het middelbaar- en hoger onderwijs en de wetenschap in ons land? En hoe zijn het onderwijs en de wetenschap voorbereid op de toekomst van 2040? Deze vraag stelt het ministerie van OCW in de Toekomstverkenning, uitgevoerd door 5 onderzoeksbureaus.

In de afgelopen periode zijn in vijf regionale bijeenkomsten met meer dan 500 betrokkenen de impact van belangrijke maatschappelijke trends op het onderwijs en de wetenschap van de toekomst besproken. De vraag was wat in 2040 de grote uitdagingen en opgaven zijn voor het onderwijs en de wetenschap.

In de themabijeenkomsten wordt voortgeborduurd op de grootste opgaven. Centrale vraag is wat de belangrijkste oplossingsrichtingen en de beleidsopties zijn om een antwoord te geven op de opgaven. In 3 uur durende bijeenkomsten gaan we in klein gezelschap van beleidsdeskundigen en beleidsbepalers in gesprek over opties voor de toekomst. Niet vanuit de waan van de dag, maar met de blik op 2040. Met de opbrengst van de themabijeenkomsten, de mogelijke beleidsopties voor de grootste opgaven, kunnen uiteindelijk een aantal stelselperspectieven worden samengesteld.

In deze voorbereidende notitie zijn achtergrondinformatie over relevante trends, impact daarvan op het onderwijs en onderzoek, en de grootste opgaven beschreven. Tot slot leest u de vragen die geagendeerd worden in de themabijeenkomsten.

2 Belangrijkste trends en de impact op het onderwijs in 2040

Wat beweegt jongeren in 2040?

Jongeren maken, net als iedereen, deel uit van een samenleving of groep en laten hun identiteit mede daardoor bepalen. Denken in generaties is een manier om over veranderingen in de samenleving te praten. Hoe verschilt deze generatie van haar voorgangers en hoe is dit van invloed zijn op de manier waarop ze in de toekomst hun keuzes maken?

Jongeren die nu geboren worden en in 2040 een mbo, ho of wo-opleiding volgen, maken deel uit van de generatie Alpha. Deze generatie komt uit kleinere gezinnen, krijgt later een relatie, gaat later met pensioen en is etnisch diverser. Ze zijn opgegroeid met tablet en smartphone en hebben vaak al vanaf kinds af aan een *digital footprint*. De wensen en behoeften van deze groep zijn nu nog moeilijk te voorspellen. Maar grote maatschappelijke opgaven als klimaatverandering en vergrijzing zullen naar verwachting in 2040 de keuzes

van deze jongeren beïnvloeden op het gebied van studie, werk en samenleven. Ook de druk om te presteren op school en digitalisering in het onderwijs zal waarschijnlijk niet snel afnemen.

Daarnaast veranderen sociale relaties onder invloed van digitalisering: we zijn meer en laagdrempeliger met elkaar verbonden dan ooit te voren. Maar er zijn ook zorgen: jongeren staan online 'altijd aan'; algoritmes werken filterbubbels in de hand en informatie wordt steeds vaker getoond op basis van individuele kenmerken en voorkeuren. Verschillende groepen komen elkaar daardoor online steeds minder tegen.

Studentenwelzijn in het onderwijs: belangrijkste uitdagingen

Al deze ontwikkelingen zijn van invloed op het mentale welzijn van studenten in 2040. Dat is althans de inschatting van de deelnemers aan de eerste bijeenkomsten van de Toekomstverkenning. Tijdens de regiobijeenkomsten hebben we met de deelnemers over de grote maatschappelijke trends gesproken en van gedachten gewisseld over hoe die trends van invloed kunnen zijn op de student, of beter gezegd, de lerende in 2040.

Daarin kwamen uitdagingen rondom studentenwelzijn en het stimuleren van de motivatie van studenten veelvuldig aan bod. Bijvoorbeeld als gevolg van trends als digitalisering en flexibilisering. De verwachting is dat digitalisering in de toekomst kansen biedt om het onderwijs beter aan te laten sluiten op de steeds diverser wordende studentenpopulatie: hoe, wanneer en waar je leert kan in de toekomst makkelijker worden afgestemd op de wensen en behoeften van studenten. Dat kan positief bijdragen aan de motivatie van studenten. Maar hoe zorg je -met alle indivi-

duele leerroutes- voor onderlinge verbinding tussen studenten? En hoe waken we ervoor dat met meer ruimte voor digitale vormen van onderwijs, de school een belangrijke sociale ontmoetingsplek voor studenten blijft? Ook opwaartse druk wordt gezien als een trend met een duidelijke impact op het welzijn van studenten. Het opleidingsniveau van jongeren is de afgelopen jaren steeds bepalender geworden voor een plek op de arbeidsmarkt. De (prestatie)druk om een opleiding op een zo hoog mogelijk niveau te volgen en om de juiste studiekeuze te maken, neemt toe.

Uitdagingen voor de toekomst

Hoe om te gaan met deze uitdagingen? Een deel van de uitdagingen op het gebied van studentenwelzijn liggen op het bord van het onderwijs: hoe creëer je een onderwijsstructuur en een leeromgeving waarin studenten zich thuis voelen, verbonden voelen met anderen en niet vereenzamen? Waarin ze zich uitgedaagd voelen en gemotiveerd worden en blijven om zich te ontwikkelen? Daarnaast liggen er ook uitdagingen buiten het onderwijs: hoe zorg je ervoor dat randvoorwaarden die stress veroorzaken (zoals huisvesting en de financiële positie van studenten) binnen de perken blijven? En hoe zorg je ervoor dat verwachtingen van studenten, van hun omgeving en van de opleiding niet te ver uit elkaar lopen en de prestatiedruk niet te hoog wordt?

Samengevat zijn in het kader van het bevorderen van **welzijn** van studenten drie grote uitdagingen geformuleerd:

1. Hoe zorgen we ervoor dat iedereen zich **thuis voelt** op school ('sense of belonging')?
2. Hoe gaan we om met de toenemende **prestatiedruk** onder studenten?
3. En hoe houden we studenten **gemotiveerd en betrokken**?

3 Wat weten we over het welzijn van jongeren?

Een belangrijke trend onder jongeren is dat het mentale welzijn steeds meer *onder druk* staat (CBS, 2022). Er zijn vooral zorgen over het welzijn van jonge meisjes in Nederland: de afgelopen jaren vond een ongekende daling in mentale gezondheid van deze groep

plaats. Het gaat dan vooral om emotionele problemen, maar ook zijn er meer gedragsproblemen en aandachtsproblemen. Ook onder jongens is de mentale gezondheid gedaald. School is daarin een belangrijke factor: bijna de helft van alle jongeren ervaart veel druk

door schoolwerk, drie keer zo veel als 20 jaar geleden. Daarnaast worden meer jongeren online gepest (HBSC, 2021).

Mbo-studenten voelen zich daarnaast vaker *ondergewaardeerd, ongehoord en ongezien* ten opzichte van hbo- en wo-opgeleiden. Voor mbo-jongeren dragen ongelijkheid in het onderwijssysteem (zoals hoog-laag denken) en discriminatie in de samenleving bij aan het gevoel buitenspel te staan (Steenvoorden, 2023). De overstap op meer online leren als gevolg van de coronacrisis heeft recent gevoelens van *eenzaamheid* versterkt bij studenten. Veel studenten misten 'echt' contact met docenten en medestudenten.

Aandacht voor het welzijn van studenten is niet nieuw. Geestelijke gezondheidsproblemen komen ook relatief veel voor bij studenten in het **hoger onderwijs**¹. Veel eerstejaars studenten zijn in de overgang van puberteit naar volwassenheid. Dit is een kwetsbare periode². In die tijd worden studenten geconfronteerd met veel eisen, zoals financieel en sociaal onafhankelijk worden, verkennen van nieuwe relaties, nieuwe manieren van leren onder de knie krijgen en aanpassen aan nieuwe sociale omgevingen terwijl plannen voor een vervolgloopbaan gemaakt worden. De druk om aan al die eisen te voldoen levert stress op en kan een negatieve invloed hebben op het welbevinden en de mogelijkheden om te leren³.

Wat bepaalt studentenwelzijn?

Om antwoord te krijgen op deze vraag gebruiken we een kader dat in Nederland door Rutger Kappe is ontwikkeld: het *Student Wellbeing model*. Dit model beschrijft een motivatieproces en een uitputtingsproces, en het veronderstelt dat de balans tussen positieve (energiebronnen) en negatieve (stressoren) kenmerken van 'het student zijn/ de studententijd' invloed heeft op het welzijn van studenten en o.a. de studieprestaties kan beïnvloeden⁴.

De **studiehulpbronnen** omvatten zaken als thuis voelen, sociale steun en sociale- en academische integratie. Verder kunnen studenten energie halen uit hun intrinsieke motivatie. Die wordt ondersteund door de psychologische behoefte aan autonomie, verbondenheid en competentie. Studenten zijn bijvoorbeeld autonoom wanneer zij uit zichzelf tijd en energie in hun studie willen steken en de ruimte hebben om zelf keuzes te maken binnen hun opleiding.

Factoren die **stress** veroorzaken zijn zowel gerelateerd aan onderwijs (deadlines, (piek)belasting, onduidelijkheid over verwachtingen) als daarbuiten (zoals druk door verwachtingen van anderen, druk vanuit student zelf (FOMO), de balans tussen studie/ werk/ sociaal leven).

Naast de hierboven genoemde stressfactoren worden ook de (onzekerheid rondom de) financiële positie van de student en de problemen rondom studentenhuisvesting genoemd als factoren die stress veroorzaken. Ook zorgen over grote maatschappelijke uitdagingen, zoals de klimaatverandering en sociale ongelijkheid kunnen tot stress leiden.

Wat kunnen we doen om studentenwelzijn te bevorderen?

Van studiesucces naar studentsucces

Veel onderwijsinstellingen bieden al ondersteuning voor studenten die tijdens hun studie in psychische problemen zijn terecht gekomen. Die aandacht is echter voor een groot deel reactief. Voorkomen, door in te spelen op de factoren die de problemen in het welbevinden veroorzaken, heeft niet altijd prioriteit. Daarnaast lag de focus in het Nederlandse mbo, ho en wo-onderwijs

1 Kristina Hauschildt, Christoph Gwosć, Hendrik Schirmer, Froukje Wartenbergh-Cras (2022), Social and Economic Conditions of Student Life in Europe, EUROSTUDENT VII Synopsis of Indicators 2018–2021

2 Reavley & Jorm, (2010). Prevention and early intervention to improve mental health in higher education students: a review Early intervention in psychiatry (2;4 2010)

3 Uit: Upsher R, Percy Z, Cappiello L, Byrom N, Hughes G, Oates J, Nobili A, Rakow K, Anaukwu C, Foster J. Understanding how the university curriculum impacts student wellbeing: a qualitative study. High Educ (Dordr). 2022 Dec 1-20. doi:10.1007/s10734-022-00969-8.

4 (<https://www.inholland.nl/onderzoek/publicaties/student-wellbeing-model-conceptueel-model-voor-onderzoek-studentenwelzijn/>), Nikkie Gubbels en Rutger Kappe (2017).

de afgelopen jaren met name op efficiëntie en studiesucces: studenten en instellingen werden via allerlei prikkels (zoals het bindend studieadvies, cascadebesteding en het sociaal leenstelsel) gestimuleerd op tijd alle vakken doorlopen en een diploma halen.

Door de snelle veranderingen in het onderwijs (denk aan de groei van onderwijsinstellingen en toenemende diversiteit van studentpopulatie) en de samenleving in het algemeen is er meer aandacht voor het studentenwelzijn ontstaan. En niet alleen om individuele problemen op te lossen maar ook om uitval te beperken en de leerervaring van de student positief te beïnvloeden. Bijvoorbeeld door het verbreden van het begrip studiesucces naar studentsucces, waarbij meer oog is voor de persoonlijke ontwikkeling van studenten.

Werkzame aanpakken

Jolise 't Mannetje⁵ onderzocht recent welke persoonlijke eigenschappen en interventies het mentale welzijn van studenten kunnen versterken. Daaruit blijkt dat eigenschappen als optimisme, hoop, motivatie, nieuwsgierigheid en leergierigheid het sterkst samenhangen met welzijn en bevoegdheid van studenten. Er worden in het onderwijs verschillende interventies opgezet (zoals een training mindfulness), maar het ontbreekt vaak aan goed onderzoek naar de uitkomsten en effecten. De programma's die wel effectief waren, zijn vaak theoretisch goed onderbouwd. Ook helpt het als wordt ingezet op begeleiding, de student veel kan oefenen en als de groepsdynamiek met medestudenten goed is. Tot slot helpt het als de deelname verplicht of in het curriculum verweven is, met name om de drempel voor deelname te verlagen.

Voorbeelden uit het buitenland

Om het studentenwelzijn te bevorderen kunnen we kijken naar lessen uit het buitenland. Daaruit blijkt dat de focus in veel landen (nog) niet zozeer ligt op het formuleren en implementeren van beleid om het studentenwelzijn te bevorderen, maar vooral op het in kaart brengen hoe het met het studentenwelzijn is gesteld. We lichten twee goede voorbeelden uit die een stap verder gaan:

In het **Verenigd Koninkrijk** staat het onderwerp studentwelzijn duidelijk op de agenda. Door de vereniging van Britse Universiteiten (UUK) is de ontwikkeling van een instellingsgericht interventie model gestimuleerd: het *Stepchange* model. Het beleid van UUK is erop gericht om studentenwelzijn als strategische prioriteit aan te wijzen en een *whole university approach* in te voeren. In die benadering worden vier domeinen onderscheiden:

- leren (aandacht voor curriculum en pedagogie; leer gemeenschappen, zelfvertrouwen; docenten, beoordeling),
- ondersteuning (counseling, digitale ondersteuning, etc. zie hieronder overzichten van interventies die werken),
- werk (aandacht voor de betrokkenheid van docenten en hun welbevinden) en
- leven (instelling als een plek waar je gezond en veilig kunt wonen, werken en leren).

In New South Wales (**Australië**) werkt het Department of Education and Communities met een **Wellbeing Framework for Schools**, die scholen stimuleert om leeromgevingen creëren die bijdragen aan gezonde, gelukkige, succesvolle en productieve studenten. Daarnaast moeten studenten ook zelf een bijdrage leveren en wordt samenwerking met ouders gezocht. De instrumenten die de overheid daarbij gebruikt: heldere informatie voor scholen, duidelijk en afgestemd beleid en voldoende middelen. Betrokkenheid van studenten (bij onderwijs en bij de omgeving) wordt als belangrijke hulpbron gezien.

Nederland: beleidskaders en oplossingsrichtingen

In Nederland zijn er nog geen duidelijke beleidskaders om het studentenwelzijn te bevorderen. In het Nederlandse bestuursakkoord (hoger onderwijs) en de Werkagenda mbo staat het studentenwelzijn wel op de agenda:

Bestuursakkoord hoger onderwijs en wetenschap

- Instellingen moeten structureel aandacht blijven besteden aan studentenwelzijn.
- Er komt een extra vast budget (15 miljoen voor alle instellingen).

5 t Mannetje, J. (2023). *Let them flourish: enhancing higher education students' well-being*. [Thesis fully internal (DIV), University of Groningen]. University of Groningen. <https://doi.org/10.33612/diss.569997153>

- Er komt een landelijk kader/aanpak.
- Studentenwelzijn zal structureel worden gemonitord⁶.

Werkagenda mbo

- Mbo-instellingen verbeteren het studentenwelzijn en versterken de (integrale)
- veiligheid op scholen en leerbedrijven.
- Mbo-instellingen vergroten de toegankelijkheid van het mbo voor studenten, met een ondersteuningsbehoefte.
- We maken het mbo inclusiever.

Ondanks de afwezigheid van een helder beleidskader zijn er wel tal van suggesties wat de verschillende actoren in het veld zouden kunnen. Die suggesties gaan over de **inrichting van het onderwijs**: de verdeling van de studielast over het semester; duidelijkheid in uitleg, in verwachtingen van studieplanning, van handleidingen, in deadlines; omvang van de studielast; aantal lessen per dag; communicatie en afstemming tussen docenten. Ook individuele **docenten** kunnen in hun onderwijs bijdragen aan het studentenwelzijn door helder te communiceren en duidelijk te zijn in wat ze van de studenten verwachten; door oog te hebben voor mogelijke problemen van

studenten en persoonlijk aandacht te geven; door bereikbaar te zijn voor de individuele student; door regelmatig feedback te geven over studievoortgang verwachtingen; door af te stemmen met andere docenten. **Studenten** kunnen zelf ook aan hun welzijn werken door een goede planning van werkzaamheden; op tijd hulp te zoeken bij vragen of problemen; door een goede balans tussen studie en ontspanning te zoeken.

Naast de inrichting van het onderwijs, de docent en de student zijn er tal van andere actoren die invloed kunnen uitoefenen op het welzijn van de student: **peers en ouders** die verwachtingen hebben over hoe de student het doet in de studie; de opleiding/instelling die via studievoorlichting invloed heeft op de verwachtingen waarmee een student begint aan een studie; de overheid en de instelling die studentenhuysvesting en de financiële aspecten van studeren kunnen beïnvloeden; de instelling die via counseling en ondersteuning studenten wier welzijn onder druk staat kan helpen; en de overheid die via wet- en regelgeving de randvoorwaarden voor de inrichting van het onderwijs bepaalt.

4 Een nieuwe maatschappelijke opdracht voor het onderwijs en onderzoek

In de themabijeenkomsten gaan we zoals gezegd op zoek naar mogelijke beleidsoplossingen voor de grootste opgaven voor het onderwijs en onderzoek. Hoe dat wordt ingevuld hangt deels af van de rol en betekenis die je geeft aan het onderwijs en de wetenschap. Is het onderwijs er om mensen op te leiden om te kunnen deelnemen op de arbeidsmarkt en het bedrijfsleven? Of om ieder individu te kunnen emanciperen? En draagt de wetenschap bij aan het ontplooiën van individuele talenten? Of juist aan het draaiende houden van onze economie?

We zien grofweg drie perspectieven van waaruit het onderwijs en de wetenschap momenteel een rol vervullen, in een drie-

hoek hieronder weergegeven; het individu, de samenleving en de economie. Wellicht worden dit er in de toekomst meer of juist minder. Zeker is in ieder geval dat bepalende trends van invloed zijn op het individu in 2040, de samenleving in 2040 en de economie in 2040. Dat betekent ook dat er iets anders nodig is om vanuit het onderwijs en de wetenschap te voldoen aan de opdracht.

De driehoek laat bovendien zien dat er spanning is tussen de drie punten. Hoewel in de huidige realiteit ieder punt van invloed is op de rol van het onderwijs en de wetenschap, kan dat niet voor ieder punt optimaal zijn. Anders gezegd, maximalisering van één punt leidt tot druk op de andere twee punten. Als

⁶ In Nederland wordt daarvoor veel gebruik gemaakt van een instrument dat door RIVM en Trimbos-instituut is ontwikkeld. In het buitenland worden daarvoor tal van andere methodes gebruikt, variërend van wetenschappelijk gevalideerde toetsen tot losse vragen in student enquêtes.

Individu

**Maatschappelijke
opdracht voor het
onderwijs en de
wetenschap in
2040**

Samenleving

Economie

er een fundamentele, academische vrijheid bestaat voor onderzoekers, kan dat ertoe leiden dat de samenleving en de economie niet optimaal profiteren van de wetenschap. En als het onderwijs volledig bedoeld zou zijn om mensen op te leiden voor hun bijdrage aan de Nederlandse economie, kan dat botsen met vrije studiekeuze voor studenten en hun toekomstige bijdrage aan de samenleving.

De drie punten vormen in de themabijeenkomsten een kader voor ons, een soort perspectief, van waaruit we op zoek gaan naar passende beleidsopties op de grootste vraagstukken.

5 Welzijn: maatschappelijke opgaven

In de themabijeenkomst gaan we op 17 april in op drie uitdagingen als het gaat om welzijn van studenten. Daarbij gaan we in gesprek over oplossingsrichtingen en beleidsopties: wat kunnen we nu doen om te zorgen dat het onderwijs voorbereid is op de uitdagingen van de toekomst?

- Hoe zorgen we ervoor dat iedereen zich **thuis voelt** op school?
 - Hoe moet leren er in 2040 uitzien als we voldoende rekening willen houden met het welzijn van studenten?
 - Hoe past flexibilisering in een leeromgeving die het welzijn van studenten ondersteunt?
- Hoe gaan we om met de toenemende **prestatiedruk** onder studenten?
 - Wat kunnen verschillende actoren binnen en buiten het onderwijs bijdragen om de invloed van de stressbepalende factoren voor studenten -zoals prestatiedruk- in de toekomst te beperken?
 - En welke concrete maatregelen passen daarbij (regelgeving; financiële prikkels, informatievoorziening, structuur)?
- Hoe houden we studenten **gemotiveerd en betrokken**?